

H. L. A. Hart a Ronald Dworkin

Úvod: shrnutí vývoje politické (A) a právní (B) filosofie.

Ad A (politická filosofie)

- americký *liberalismus* (trh, soukromé vlastnictví + spravedlivé rozdělení statků skrze redistribuci, rehabilitace rovnosti; ta se pojí s obhajobou individuálních práv) v. evropský *socialismus* (spravedlnost jako prosazení zájmů dělnické třídy, důsledkem státní paternalismus a bujení korporativistických zájmů).

- politický liberalismus (např. pozdní Rawls): základem práva eticky a nábožensky *neutrální principy*. Na nich se shodnou zástupci protikladných etických a náboženských pozic. *Spravedlnost je rámcem*, v němž každý může prosazovat svou koncepci dobra. Princip neutrality vymezuje *prostor plurality*.

X

- etický liberalismus (např. Dworkin či Joseph Raz) opouští princip neutrality a odvozuje liberální instituce z principu *individuální autonomie*. Zdrojem liberální politiky je *liberální etika*, která ctí nejvýše ctí princip autonomie.

- Dworkinův *etický individualismus*: absolutně podstatné je to, co jednotlivec dokáže ze svého života vytvořit (každý individuální život je posvátný). *Rovnostářská* sociální spravedlnost je základní *podmínkou dobrého života*.

- Dworkin rezignuje na neutralitu, aby silněji apeloval na svědomí. *Kritérium argumentu* je jeho *intelektuální účinnost* v prosazování hodnot, u jejichž kořene je ideál svobodných jednotlivců, rovných si ve své důstojnosti.

Ad B (právní filosofie):

- právní filosofie: v anglosaském prostředí dlouhou dobu dominoval *právní pozitivismus*, který považoval individuální práva za nesmysly (J. Bentham). Přirozená práva zdiskreditována francouzskou revolucí.

- znovuoobnovení zájmu o přirozené právo po 2. světové válce. Největší právní filosof 20. století Herbert L. A. Hart se pokusil zformulovat *teorii o minimálním přirozenoprávním obsahu práva*, založenou na minimální cíli *přežití*.

- v anglosaském prostředí žije pozitivismus v symbióze s *utilitarismem*. Dworkin toto paradigma napadá proto, že nedává dostatečný prostor právům: *individuální práva* jsou trumfy.

I. Právní filosofie: přirozené v. pozitivní právo

I. 1 Přirozenoprávní tradice

A, předmoderní:

- tradice přirozeného práva často spjata s pojmem přirozeného zákona (stoické a křesťanské kořeny): podle Akvinského Bůh reguluje svým zákonem celé stvoření. Přirozený zákon je *odrazem Božího zákona ve stvořených bytostech*. *Lidský zákon* by měl být *v souladu* s přirozeným zákonem.

- sekularizovaná verze přirozeného zákona: jde o *zákony přírody*, vyžadující jistý druh chování i od lidí.
- předmoderní tradice přirozeného zákona byla založena na *teleologickém* pojetí přírody (již od Řeků): každý druh nemá jen tendenci udržovat svou existenci, ale vyvíjí se směrem ke konečnému optimálnímu stavu (tj. k určitému dobru a určitému cíli). Toto pojetí ovšem minimalizuje rozdíl mezi lidskými bytostmi a jinými živými či neživými věcmi. Člověk po optimálním stavu touží, protože je to jeho *přirozený cíl*.
- přirozené právo existuje *objektivně*, nezávisle na lidské vůli. Je *univerzální*, není lidským jednáním stanovené, změnitelné ani zrušitelné. Podle některých jsou tyto standardy determinovány *lidskou přirozeností* (sklony člověka). Chápeme jej *přirozenými poznávacími schopnostmi* (rozumem, citem, intuicí, common sense). Poznané přirozené právo je *standardem* jak posuzovat pozitivní právo: jsou *nespravedlivé zákony* morálně závazné?

B, moderní:

- moderní tradice přirozeného práva vycházející z mechanického obrazu univerza: rozkládá na základní části: jednotlivce a jeho vášně. Minimálním cílem člověka je *přežití* (moderní přirozené právo: Hobbes, Hart a snaha definovat minimální obsah přirozeného práva). Vychází se z toho, co je *normální pro každou bytost* v určité situaci, co může být společné lidem i zvířatům (sebezáchova a přežití). Přirozené je tu chápáno ve smyslu *přirozených instinktů*. Na cokoliv, co jedinec potřebuje pro své přežití, má *přirozené právo*.
- moderní přirozená práva: zakladatelem této tradice je Thomas Hobbes, který *přirozené právo*, jež člověk má v přirozeném stavu, chápe jako svobodu, kterou každý člověk má, aby využil svou sílu, jak chce, pro *zachování své vlastní přirozenosti* (života).
- Locke pak vypracovává pojem (soukromého) *vlastnictví*, kam řadí život, svobodu a majetek. Práva se multiplikují. V jejich základu je koncept *důstojnosti* – Immanuel Kant: jedne s druhým člověkem jako s cílem a nikdy ne jako s prostředkem.
- skepticismus ve vztahu k přirozeným právům během 19. století. Zkušenost druhé světové války, resp. totalitarismu vedla k rehabilitaci této tradice.

C, odlišnost přirozeného práva od pozitivismu (Holländer):

- základní *distinkcí mezi pozitivismem a iusnaturalismem* je (1) přijetí spojovací (spojení práva a morálky) nebo dělicí (jde o dva nezávislé normové soubory, které jsou oddělené) teze. Někteří autoři ovšem tuto tezi relativizují (např. J. Finnis). Další distinkcí je (2) distinkce noetická: je možná existence praktického poznání (to, co má být, je možno objektivně zdůvodnit racionální analýzou/a nebo empirickým zkoumáním)? Třetí distinkcí je (3) určení důvodu platnosti: normotvorná aktivita univerzálních *mocenských* institucí v. Boží vůle, rozum, lidská přirozenost, základní principy morálky, legitimita mocenského systému.

- pluralita teorií přirozeného práva: (a) *procedurální* (Fullerova vnitřní moralita práva) v. *substantivní* přirozené právo (tomisté), (b) *klasický* (orientován na politickou etiku:

jaké morální závazky má člověk jako občan nebo vládce ke své obci?) v. *moderní* (právní nonpositivismus: existuje nutný vztah mezi právem a morálkou) *právní naturalismus*.

I. 2 Positivistická tradice a její vývoj

A, Anglosaské prostředí:

- positivistická tradice chápe právo jako *institucionální fakt* bez ohledu na jeho obsah.
- v anglosaském prostředí byl nejvlivnější *analytický právní pozitivismus* spojený se jménem Johna Austina. Podle Austina je právo založeno na *přikazování a poslouchání*. Pokud právem stanovená pravidla nebudeme dodržovat, hrozí nám *sankce*. Zdrojem autority práva je *nadřazenost suveréna*. Právo je záležitostí čistě *sociálního faktu*: mohou existovat zákony nesloužící obecnému dobru.

B, Kontinentální prostředí:

- v kontinentální tradici hrála rozhodující roli ryzí nauka právní Hanse Kelsena (v českém prostředí pak existovala *normativní teorie*, jejímž nejvýznamnějším představitelem byl František Weyr).

- Kelsen odmítl to, že by právní povinnost mohla vyplývat pouze z něčí vůle (suveréna). Příkaz je závazný pouze tehdy, když ten, kdo ho vydal, k tomu měl potřebnou *pravomoc*, a ta musí být odvozena od nějaké *zmocňující normy*. *Platnost* právní normy je *podmínkou* právní *závažnosti příkazu*, a proto má při vysvětlování logickou přednost. Normativitu práva nelze odvodit ani z toho, že jsou právní normy efektivně vynucovány formou sankcí.

- musí existovat nějaká základní norma, která není odvozena od nějakých dalších norem ani od nějakých faktů. Je to norma *presumovaná*, která je *podmínkou normotvorby*.

- druhou linií Kelsenova myšlení je obhajoba teze oddělitelnosti. Mezi právem a morálkou *neexistuje pojmově nutný vztah*. *Neexistují* nějaké *absolutní morální hodnoty*. Na tom je vybudována Kelsenova koncepce *demokracie*.

- 2. světová válka a reakce na ni: Radbruchova formule uznávající *výjimku*, kdy má *přirozené právo přednost* před pozitivním právem „Konflikt mezi spravedlností a právní jistotou patrně lze řešit jen tak, že pozitivní právo, zajišťované předpisy a mocí, má přednost i tehdy, pokud je obsahově nespravedlivé a neúčelné, vyjma toho, jestliže rozpor mezi pozitivním zákonem a spravedlností nedosáhne tak nesnesitelné míry, že zákon musí jako nenáležitě právo spravedlnosti ustoupit.“ Tato formule uplatněna v judikatuře Spolkového ústavního soudu.

- reakce na komunistickou totalitu: nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 19/93: „Právně-positivistická tradice, jež se přenesla i do poválečných ústav (včetně naší ústavy z roku 1920), odhalila však v pozdějším vývoji vícekrát své slabiny. Ústavy konstruované na těchto základech jsou hodnotově neutrální: tvoří institucionální a procesní rámec, naplnitelný velmi odlišným politickým obsahem, protože kritériem ústavnosti se stává dodržení kompetenčního a procesního rámce ústavních institucí

a postupů, tudíž kritérií formálně-rationální povahy. V důsledku toho bylo v Německu akceptováno nacionálně-socialistické panství jako legální, přestože vyhlodalo obsah a posléze zničilo samu podstatu Výmarské demokracie. Legalistické pojetí politické legitimace usnadňovalo po válce Klementu Gottwaldovi "naplňovat staré měchy novým vínem" a pak "legitimovat" únorový puč roku 1948 formálním dodržením ústavních procedur. Princip "zákon je zákon" se projevil proti bezpráví ve formě zákona jako bezmocný. Vědomí, že nespravedlnost musí zůstat nespravedlností, i když se halí do pláště zákona, se promítlo i do ústavy poválečného Německa a v současné době i do Ústavy České republiky. Naše nová ústava není založena na hodnotové neutralitě.“

I. 3 Herbert L. A. Hart – tj. poválečný vývoj anglosaského pozitivismu (viz Murphy)

A, Právo jako jednota (primárních a sekundárních) pravidel:

- jeho pohled na právo je v základu *pozitivistický*: právo je sociálním faktem. Neexistují *nutně morální omezení* toho, co může být právem. Právo je *systémem společenských pravidel*, který se snaží odpovědět na nedostatky ostatních druhů společenských pravidel.
- jelikož zvyková ad. pravidla, určující základní povinnosti a práva v rámci sociálního života (*primární pravidla*), mají své nevýhody, je nutno zavést *sekundární pravidla*, jejichž předmětem je identifikace, doplnění, modifikace, ubírání primárních pravidel.
- sekundární pravidla obsahují (a) *pravidla uznání*, které specifikují, jaká pravidla jsou závazná a jak je možno je identifikovat (právní jistota).
- sekundární pravidla obsahují též (b) *pravidla změny*, jak mohou být nové normy uvedeny do systému (změnitelnost).
- sekundární pravidla též obsahují (c) *pravidla rozsuzování věcí* (efektivita).
- zcela zásadní je (a) pravidlo uznání, které specifikuje, co je možno počítat za závaznou právní normu (standardem platnosti/neplatnosti). Status pravidla uznání je dán jeho *sociální akceptací*.

B, Právo a morálka

- *oslabená verze přirozeného práva*: teorie o minimálním přirozenoprávním obsahu práva. Jak přirozená, tak pozitivní právo má za cíl přežití. Musí existovat jistá pravidla chování, která každá společenská organizace musí mít, má-li zůstat životaschopná. Tato pravidla tvoří *společný prvek práva a konvenční morálky*.
- bez jistého *minimálního obsahu* by právo a morálka nemohly podporovat minimální cíl přežití (reprodukce). To podpořeno zjevnými pravdami o člověku: (i) lidská zranitelnost, (ii) přibližná rovnost, (iii) omezený altruismus, (iv) omezené zdroje a (v) omezení porozumění a síla vůle.
- vliv morálky na právo: na právo má jak přijímaná morálka, tak společenské ideály vždy vliv. Někde základní kritéria právní platnosti výslovně zahrnují *principy spravedlnosti* či důležité právní hodnoty. I když neexistují žádná formální omezení

nejvyššího zákonodárce, přizpůsobuje se spravedlnosti a morálce. To činí též (ústavní) soudce: př. z judikatury Ústavního soudu (II. ÚS 2048/09 a násl.): „Úkolem soudce v podmínkách materiálního právního státu nalézt řešení, které by zajišťovalo maximální realizaci základních práv účastníků sporu, a není-li to možné, rozhodnout v souladu s obecnou ideou spravedlnosti, resp. dle obecného přirozenoprávního principu.“

- *širší v. užší pojetí práva:*
- širší pojetí práva (a): právem jsou všechna pravidla, která jsou platná podle *formálních testů systému primárních a sekundárních pravidel*, i když některá z nich porušují vlastní morálku společnosti.
- užší pojetí práva (b): *pravidla porušující morálku z práva vyloučíme.*
- Hart nepopírá platnost práva, i když je rozporné s morálkou, ale akceptuje morální důvody jako důvody *prolomení standardních právních principů* a pro právo na *občanskou neposlušnost*.

I. 4 Dworkinova koncepce práva

A, Kritika Harta a pojem právních principů:

- Dworkin kritizuje Harta, že nedostatečným způsobem tematizoval roli právních principů. Pro soudce je běžné se *odvolávat na principy* pro ospravedlnění svých rozhodnutí. Právní principy přitom (často) nemají dostatečnou institucionální podporu (tj. nejsou pozitivně zakotveny), avšak jsou součástí politické nebo společenské morálky a platí v důsledku svého obsahu (např. nikdo nemůže těžit ze svého vlastního špatného jednání). Soudce tudíž nenachází odpověď na řešení sporu v zákonech, ale aplikuje určitý právní princip.

B, Povaha právní interpretace: složité případy a interpretace veřejné morálky.

- složité případy (*hard cases*): chybí pozitivně stanovené pravidlo.
- podle positivistů má zde soudce *diskreci*: skrze rozsudek formuluje nový zákon. Objektivní právo je v takovém případě doplněno *subjektivním úsudkem* soudce (tj. jeho osobní morálkou)

X

- Dworkin nesouhlasí: úkolem soudce je *objevovat (nová) práva*, která jsou *již zahrnuta* v existujících institucionálních *praktikách, zákonech a precedentech*. Úkolem soudce je *správnou odpověď odhalit, nikoliv ji vytvořit*. Odpovědi na právní otázky nejsou determinovány pouze formálními prameny práva, ale i principy politické morálky, implicitní těmto pramenům.
- *interpretace veřejné morálky* je klíčem k soudnímu rozhodnutí. Soudce je funkcionářem veřejné morálky.
- musí proto *vycházet z abstraktních axiomů, které uspořádávají zákony, praktiky a soudní rozhodnutí do jednoho celku*, z jehož koherence je vyvozeno právo. Má dojít k rozhodnutí prostřednictvím *morální interpretace daných právních struktur a platných*

zákonů. Snaží se poctivě poskytnout co nejkoherentnější a nejsprávnější výklad daného předpisu. Tak usiluje o *spravedlivé* řešení sporu.

- Dworkin zavádí postavu idealizovaného fiktivního soudce, který má nadlidské intelektuální schopnosti (Herkules) a dokáže tímto způsobem interpretovat a aplikovat právo.

C, Morální konstruktivismus

- odlišení přirozeného práva a Dworkinova morálního konstruktivismu: přirozené právo předpokládá univerzální morální řád, předcházející a transcendující lidská společenství X morální konstruktivismus se snaží o *pragmatické hledání konsensu opřeného o racionální argumentaci v určitém kulturně-historickém společenství*. Právní řád musí být soudržný (*law as integrity*). Soudce musí jednat na základě *rozumově uceleného názoru*. Ten můžeme přijatelně *zdůvodnit našim spoluobčanům*, kteří nakonec mohou souhlasit se všemi nejdůležitějšími pravidly soužití.

II. Dworkinova politická filosofie (srov. Barša)

II. 1 Východisko: princip rovné důstojnosti a práv jako trumfů

A, Důstojnost jako právo na rovný ohled a respekt

- *spravedlivá společnost* jedná se všemi svými členy jako s rovnými, tj. se stejně autonomními bytostmi. V základu je *princip rovné důstojnosti*, který je též posledním východiskem, axiomem Rawlsovy kontraktualistické konstrukce.
- je třeba *odhlédnout od empirických a nabodilých rozdílů* mezi lidmi a chápat je všechny bez výjimky jako *hodné stejného respektu*, ohledu. Princip rovné důstojnosti znamená bezpodmínečné *právo osob na rovný ohled a respekt* (při rozvrhu základních společenských institucí).

B, Pojem základních práv

- jaká *práva* jsou *základní*? Ta, která *zaručují podmínky rovné důstojnosti*. Základní práva musí mít pro stát bezpodmínečnou platnost. Jejich *omezení* je legitimní pouze v případě *vzájemného střetu* dvou stejně silných základních práv, nebo v kontextech a situacích, kdy *rovná důstojnost evidentně není ohrožena*, či v případech, v nichž by *sociální náklady na dodržení práva byly neúměrně vysoké*.

C, Kolektivní zájem v. individuální práva: práva jako trumfy

- *individuální práva* jsou trumfy v rukou jednotlivců, jimiž se brání politice, která ve jménu *kolektivních účelů* poškozuje jejich zájmy. Jejich smyslem a úkolem je *přebít odvolání se na zájem celku*. Znamenají vždy *nárok jednotlivce* na určitou příležitost, svobodu a dobro, nárok, který vznáší vůči nějaké instituci či politické komunitě.
- práva stojí *proti kolektivnímu zájmu* (celková suma blaha či nějaká agregátní veličina dobra či blahobytu). Práva *tvorí škálu* od nejabstraktnějších a nejdůležitějších až ke konkrétním oprávněním daným explicitně stanovenými či zvykově dodržovanými pravidly. Na právech jsou založeny principiální argumenty.

X

- naproti tomu politické argumenty mají prokázat nějaké *právo kolektivní*. Politiky jsou argumenty, které *popisují cíle*. Čím závažnější je právo, tím důležitější kolektivní zájem jím může být vetován.

D, Ústavněprávní interpretace

- Brát práva vážně: raný Dworkin vypracovává *deontologickou* doktrínu. *Neexistuje úplný univerzální systém práv*: nalézání práv je dáno *vývojem* společnosti. Požadavek po *splynutí ústavního práva a morální filosofie*. Ústava založena na obecných konceptech. Hledání té správné koncepce daného konceptu, tj. nejlepší interpretace ústavy, která se z těchto konceptů skládá.

II. 2 Etický individualismus

A, Jednota ideálů liberální tradice

- lze smířit *ideály svobody, rovnosti a bratrství*? Jádrem liberální tradice je ve *sjednocení* těchto třech ideálů.

- tyto ideály je nutno vnímat jako *ctnosti*, nikoliv je obracet v neřesti. *Interpretace*, které tyto ctnosti dostávají do vzájemného konfliktu, jsou *špatné*.

- tyto ctnosti se navzájem posilují. To se zakládá na myšlence etického individualismu.

B, Posvátnost lidského života

- v životě je podstatné to, co individuální lidské bytosti dokáží ze svého života vytvořit a co z něj skutečně vytvářejí. Lidský život je *posvátný*. Zdar jednotlivého lidského života *nesmí být obětován* pro cokoliv jiného.

- cílem státu je vytvářet podmínky pro úspěšnější život občanů.

- nález sp. zn. IV. ÚS 412/04: „Těžištěm ústavního pořádku České republiky je jednatel a jeho práva garantovaná ústavním pořádkem České republiky.

Jednatel je východiskem státu. Stát a všechny jeho orgány jsou ústavně zavázány k ochraně a šetření práv jednatelce.“

C, Jednatel a společnost

- 3 otázky: (a) implikace pro *ekonomickou strukturu* společnosti a (b) souvislost *rovnosti a svobody* (rozhodování o způsobu, jakým lidé chtějí vést svůj vlastní život) a (c) jak dalece úspěch individuálního života souvisí s *úspěchem společenství*. K (a) a (b) viz II. 3.

- lidé patří k *velkému množství různých společenství*. V případě *politického* společenství je starostí o úspěch jeho hodnot starostí o úspěch v úsilí o realizaci legitimních *cílů etického individualismu*. I s druhými se musí jednat *spravedlivě*. Dobrý život je možný jen ve *spravedlivé společnosti*.

- Dworkinovo pojetí demokracie: dvě formy kolektivního jednání: *statistické a společné*. 3 podmínky pravého společenství: *participace* (volební právo a zastupitelské struktury), *materiální podílení* (podíl na výtěžku musí mít každý občan: reciprocita. Férovost rozdělování zdrojů) a *nezávislost* (občané musí odpovídat za morální a etické soudy a nepřenáší odpovědnost na kolektivní jednotku).

- ideál *liberální tolerance*: proti moralistickému (perfekcionistickému) zákonodárství.

II. 3 Egalitarismus

- motivační rovnost: politická rozhodnutí a opatření se *přijímají s rovným zřetelem ke životu každého* člena společenství. Třeba *odmítnout* veškeré metody rozdělování *systematicky* odsuzující určité skupiny lidí *ke horšímu životu*. Stejně tak třeba odmítnut *rovnost ve výsledku* (ignorují se rozhodnutí individuů).

- je *vázána na distribuční rovnost*: hledá jak měřit, zda změny k rovnosti přispívají či ne. Rovný stupeň blaha v. rovnost zdrojů.

- distribuční rovnost: instituce a postupy směřují k tomu, aby všem členům společenství připadl *přibližně stejně velký podíl na blahobytu, příjmu nebo zdrojích*. Rovnost zdrojů se lépe shoduje s naším citem pro osobní odpovědnost.

- jednotlivci musí mít *zpočátku ke dispozici stejné zdroje* a pak jich využívat, jak nejlépe dovedou. Zdroje jsou *rovné se zřetelem na náklady příležitosti*, tj. se zřetelem na hodnotu, kterou mají v rukou jiných lidí.

- Dworkinův test závidí: rozdělení *není plně rovným*, pokud jeden člověk *závidí jinému celkové množství zdrojů*, jež má k dispozici. Závidím tehdy, pokud bych si jeho zdroje a formy života zvolil raději než vlastní.

- zajištění plné distribuční rovnosti: walrasovská dražba všech zdrojů (jejich dva druhy: osobní a neosobní). *Osobní zdroje zůstávají i po dražbě rozděleny nerovně*: závidím zdraví a vloh. Rovnost zdrojů závisí na *kompenzačních strategiích*. Nelze nikdy kompenzovat dokonale.

- každý kompenzační program musíme podepřít určitým argumentem: uspokojující je kompenzační program orientující se podle hypotetického pojišťovacího trhu (koupě pojištění proti úrazům, invaliditě a nezaměstnanosti či nízkému příjmu): *daně odpovídají premiím*. Buď vypláceny *peněžní částky*, nebo *zajištěny možnosti a zdroje*.

- závěr: svoboda a rovnost jsou v partnerském, nikoli antagonistickém vztahu. *Distribuční rovnost prostředkem pro realizaci svobody*. *Zdanění neomezuje svobodu a rovnost vyžaduje meze svobody*. Pojem rovnosti zdrojů se zakládá na koncepci *svobody volby*. Neosobní zdroje a příležitosti určovány *trhem za férových výchozích podmínek*.

Povinná literatura:

Dworkin, Ronald 1997. „Svoboda, rovnost a společenství.“ In: *Současná politická filosofie*. Ed. János Kis. Praha: Oikoymenh, 273-299.

Hart, H. L. A. 2004. Pojem práva. Praha: Prostor, 185-209.

Kis, János 1997. „Úvod.“ In: *Současná politická filosofie*. Ed. János Kis. Praha: Oikoymenh, 33-41.

Doporučená literatura:

[Alexy, Robert](#) 2010. *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford: Oxford University Press; Barša, Pavel 1996. „Brát práva vážně.“ *Filosofický časopis* 2, 291-304; Brown, Alexander 2009. *Ronald Dworkin's Theory of Equality: Domestic and Global Perspectives*. London: Palgrave Macmillan; Dufek,

Pavel 2010. *Úrovně spravedlnosti: liberalismus, kosmopolitismus a lidská práva*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 63-85; Dworkin, Ronald 1977. *The Philosophy of Law*. Oxford: Oxford University Press; Dworkin, Ronald 1985. *A Matter of Principle*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; Dworkin, Ronald 1986. *Law's Empire*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press; Dworkin, Ronald 1994. *Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom*. London: Vintage; Dworkin, Ronald 1997. *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; Dworkin, Ronald 2001. *Když se berou práva vážně*. Praha: OIKOYMENH; Dworkin, Ronald 2002. *Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; Dworkin, Ronald 2008. *Justice in Robes*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press; Dworkin, Ronald 2008. *Is Democracy Possible Here?: Principles for a New Political Debate*. Princeton: Princeton University Press; Dworkin, Ronald 2011. *Justice for Hedgehogs*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press; Finnis, John 1980. *Natural law and natural rights*. Oxford: Clarendon Press; George, Robert P. (ed.) 1994. *Natural Law: Contemporary Essays*. Oxford: Clarendon Press; Hershovitz, Scott 2009. *Exploring Law's Empire: The Jurisprudence of Ronald Dworkin*. Oxford: Oxford University Press; Holländer, Pavel 2004. *Ústavněprávní argumentace – oblédnutí po deseti letech Ústavního soudu*. Praha: Linde; Holländer, Pavel 2006. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk; Kramer, Matthew 2003. *In Defense of Legal Positivism: Law without Trimmings*. Oxford: Oxford University Press; Kymlicka, Will 2002. *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 53-101; Kühn, Zdeněk 2002. *Aplikace práva ve složitých případech*. Praha: Karolinum; Murphy, Mark C. 2007. *Philosophy of Law. The Fundamentals*. Oxford: Blackwell; Raz, Joseph 1988. *The Morality of Freedom*. Oxford: Oxford University Press; Ripstein, Arthur 2007. *Ronald Dworkin*. Cambridge: Cambridge University Press; Sobek, Tomáš 2008. *Argumenty teorie práva*. Praha/Plzeň: Ústav státu a práva AV ČR/ Aleš Čeněk; Sobek, Tomáš 2010. *Nemorální právo*. Praha/Plzeň: Ústav státu a práva AV ČR/ Aleš Čeněk; Sobek, Tomáš 2012. *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha/Plzeň: Ústav státu a práva AV ČR/ Aleš Čeněk; *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (hesla ethics: natural law tradition; justice distributive; nature of law; nature of law: natural law theories; nature of law: legal positivism; the pure theory of law).